

Gender policies in the recruitment of women into military service: a comparative analysis of World War II and the Russo-Ukrainian War

Iryna B. Avtushenko

National Transport University

Doctor in History, Professor (Ukraine)

email: irena_avtushenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3987-4034>

Web of Science ResearcherID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2375228>

Oleksandr S. Avtushenko

Institute of Special Communications and Information Protection of National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine)

email: avtushenko_a@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0910-7552>

Abstract.

The purpose of this article is to conduct a comparative analysis of gender policies regarding the recruitment of women into military service during World War II and the Russo-Ukrainian War. **The research methodology** is based on the principles of historicism and objectivity, combining general scientific and specialized methods (problem-chronological, analysis, and synthesis) with comparative and systemic approaches. **The scientific novelty** of this study lies in conducting a comprehensive comparative analysis of gender policies regarding the recruitment of women into military service during two distinct historical periods—World War II and the contemporary Russo-Ukrainian War—through the lens of the transformation of women's roles in wartime. This allows for a fresh assessment of women's role in the military as a strategic resource and an agent of social transformation. **Conclusions.** This article analyzes the transformation of state gender policy in the context of two large-scale military conflicts: World War II and the contemporary Russo-Ukrainian War. The recruitment of women into military service during World War II and the Russo-Ukrainian War reflects a combination of objective state needs and deep societal changes. Wars act as a catalyst for both temporary and long-term changes in gender policy. In the mid-20th century, these changes were limited in scope and temporary, whereas in contemporary Ukraine they have become systemic and entail long-term consequences, particularly in terms of women's professional advancement and social status. The presence of women in the Armed Forces of Ukraine transforms not only the military but also society as a whole. At the same time, despite significant progress, certain instances of gender imbalance persist within the Armed Forces of Ukraine, particularly regarding career advancement and access to leadership positions. This highlights the necessity of further refining state gender policy and the mechanisms for its practical implementation.

Keywords: Armed Forces of Ukraine, gender policy, military service, mobilization, Russo-Ukrainian War, women in the military, World War II.

Гендерна політика щодо залучення жінок до військової служби: порівняльний аналіз Другої світової та російсько-української війн

Ірина Автушенко

Національний транспортний університет
докторка історичних наук, професорка (Україна)
email: irena_avtushenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3987-4034>

Web of Science ResearcherID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2375228>

Олександр Автушенко

Інститут спеціального зв'язку та захисту інформації Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
кандидат педагогічних наук, доцент (Україна)

email: avtushenko_a@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0910-7552>

Анотація.

Метою статті є порівняльний аналіз гендерної політики щодо залучення жінок до військової служби під час Другої світової та російсько-української війн. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах історизму та об'єктивності, сукупності загальнонаукових і спеціальних методів (проблемно-хронологічного, аналізу та синтезу) у поєднанні з порівняльним і системним підходами. **Наукова новизна** полягає у здійсненні комплексного порівняльного аналізу гендерної політики щодо залучення жінок до військової служби у два різні історичні періоди – під час Другої світової війни та сучасної російсько-української війни – крізь призму трансформації ролі жінки в умовах воєнного часу, що дозволяє по-новому оцінити роль жінок у війську як стратегічного ресурсу та суб'єкта суспільних трансформацій. **Висновки.** У статті проаналізовано трансформацію гендерної політики держави в умовах двох масштабних воєнних конфліктів – Другої світової війни та сучасної російсько-української війни. Залучення жінок до військової служби під час Другої світової та російсько-української війн є результатом поєднання об'єктивних потреб держави та глибоких суспільних змін. Війни виступають каталізатором як тимчасових, так і довготривалих змін у гендерній політиці. У середині ХХ ст. ці зміни мали обмежений і тимчасовий характер, а в сучасній Україні вони набувають системності та мають довгострокові наслідки, зокрема у сфері професійної реалізації жінок та їх суспільного статусу. Присутність жінок у Збройних Силах України трансформує не лише армію, а й суспільство загалом. Водночас, незважаючи на суттєвий прогрес, у Збройних Силах України зберігаються окремі прояви гендерного дисбалансу, зокрема у питаннях кар'єрного просування та доступу до керівних посад. Це свідчить про необхідність подальшого вдосконалення державної гендерної політики та механізмів її практичної реалізації.

Ключові слова: війна, військова служба, гендерна політика, Друга світова війна, жінки, мобілізація, російсько-українська війна.

Постановка проблеми. Гендерна політика є важливою складовою соціального розвитку держави, яка визначає розподіл ролей між чоловіками та жінками у суспільстві. Війни, як екстремальні соціально-політичні явища, стають каталізаторами, що впливають на ці ролі, змінюючи усталені норми та практики. Особливо яскраво це проявилось під час Другої світової та сучасної російсько-української війн. В обох випадках жінки масово залучалися до військової служби, що було зумовлено низкою політичних, соціальних та економічних причин. Гендерна політика держави зазнає значних трансформацій під впливом мобілізаційних потреб, демографічних втрат і соціальних викликів в умовах війни. На сучасному етапі залучення жінок до складу збройних сил набуло стратегічного значення, ставши невід'ємною складовою забезпечення ефективного ведення військових операцій.

Дослідження участі жінок у Другій світовій та російсько-українській війнах дозволяє простежити зміну гендерних підходів з боку держави у різні історичні періоди.

Аналіз джерел та останніх досліджень. У сучасній історіографії проблема гендерної політики посідає помітне місце й активно розробляється дослідниками. Важливе значення для висвітлення участі жінок у Другій світовій війні має документальна книга С. Алексєвич, що побудована на спогадах жінок, які воювали в роки радянсько-німецької війни (Алексєвич, 2016). Н. Залеток у низці публікацій зробила порівняльний аналіз політики Великої Британії та СРСР щодо участі жінок у військовій службі в період Другої світової війни (Залеток, 2022а; Залеток,

2022b). К. Шайде у своїй статті показала безпосередньо жінок на військовій службі в регулярній армії СРСР та їх сприйняття суспільством (Шайде, 2015). Дослідниця І. Пістоленко висвітлила бойовий шлях льотчиць нічного бомбардувального авіаційного полку, зокрема Н. Меклін (Кравцову) та їх внесок у перемогу над ворогом (Пістоленко, 2018). Н. Філіпенко, С. Лукашевич зробили всебічний аналіз участі жінок у війську в історичній ретроспективі з урахуванням еволюції гендерних ролей – від слов'янських часів до сучасної російсько-української війни (Філіпенко & Лукашевич, 2025). І. Автушенко у своїх публікаціях досліджувала проблеми соціального захисту жінок військовослужбовиць незалежної України, розширення прав жінок військовослужбовиць в умовах російсько-української війни, вплив війни на роль жінок та чоловіків у військовому контексті на сучасному етапі (Автушенко, 2016; Автушенко, 2023; Автушенко, 2025).

Результати дослідження проблеми гендерних відносин у збройних силах сучасної України представлено у навчальному посібнику «Актуальні проблеми Гендерної політики у Збройних Силах України» та у збірнику тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції «Гендерна політика в умовах воєнного стану: правовий вимір» (Андресюк, 2011; Верхотурова-Коновалова & Козлова, 2023). У дисертаційному дослідженні Н. Вавілової висвітлено фактори, що мали вплив на гендерну політику у Збройних Силах України (далі – ЗСУ) у 1991 – 2011 рр. та побіжно називаються причини з яких жінки йшли до війська під час німецько-радянської війни (Вавілова, 2016, с. 51–52).

Однак, в українській історіографії не існує комплексних наукових досліджень, які б системно аналізували гендерну політику щодо залучення жінок до військової служби у двох ключових для українського суспільства війнах – Другій світовій та сучасній російсько-українській.

Метою статті є порівняльний аналіз гендерної політики щодо залучення жінок до військової служби під час Другої світової та російсько-української війн.

Виклад основного матеріалу. У роки Другої світової війни жінки відігравали важливу роль у воєнних діях, долаючи традиційні гендерні обмеження та активно залучались до різних форм військової служби. Вони брали участь як у регулярних армійських формуваннях, так і в підпільних та партизанських рухах. Принцип рівноправності жінок і чоловіків у Радянському Союзі був законодавчо закріплений у Конституції СРСР 1936 року. Гендерна рівність не була самоціллю державної політики, а носила прагматичний характер і використовувалася як інструмент мобілізації ресурсів.

Декларуючи принцип рівноправності, радянська влада через механізми пропаганди, агітації та масової мобілізації спрямовувала жінок до сфер діяльності, що відповідали державним пріоритетам і вимагали залучення додаткових людських ресурсів (Кобченко, 2015, с. 77).

Жінки проходили військову службу в лавах Червоної армії та Військово-морському флоті і до початку Другої світової війни, але вони виконували переважно допоміжні, технічні та спеціалізовані функції. 1 вересня 1939 року на позачерговій сесії Верховної Ради СРСР було прийнято Закон «Про загальний військовий обов'язок». У ст. 13 цього закону було зазначено, що на військову службу могли прийматися жінки, які мали медичну, ветеринарну, спеціальну технічну підготовку з можливістю їх залучення до навчальних зборів. Також, у цій статті зазначено: «У воєнний час жінки, які мають зазначену підготовку, можуть бути призвані до Армії та Флоту для несення допоміжної та спеціальної служби» (Мандельштам, 1956, с. 178).

У перші тижні німецько-радянської війни влітку 1941 року Радянський Союз зазнав значних людських і матеріальних втрат, що зумовило необхідність мобілізації всіх ресурсів суспільства для боротьби з агресором. Традиційно організацію призову новобранців здійснювали місцеві військові комісаріати. Водночас залучення жінок-добровольців, переважно мешканок міст, мало свої особливості. Більшість із них були членкинями комсомолу, тому зверталися насамперед до місцевих комсомольських організацій із заявами про бажання вступити до лав армії. На початковому етапі війни не існувало чітко визначених нормативних актів чи інструкцій, які б регламентували порядок прийому жінок на військову службу. Проте їхні ініціативи здебільшого знаходили підтримку, а добровольцям не відмовляли.

Ситуація змінилася взимку 1942 року, коли через значні втрати особового складу та потребу посилити бойовий потенціал Червоної армії радянське керівництво розпочало масштабну кампанію із залучення жінок до військової служби. За цих умов людські ресурси набули особливої цінності, а мобілізація жінок стала одним із важливих засобів поповнення армії. Таким чином, перша й друга хвилі мобілізації суттєво відрізнялися: якщо на початковому етапі основу становили добровольці, то під час другої хвилі поряд із добровільним вступом застосовувалися й елементи адміністративного тиску з метою залучення жінок до війська. Мобілізовані жінки проходили службу як у частинах з чоловіками, так і в суто жіночих частинах.

Дізнавшись про значну кількість жінок, які добровільно виявили бажання служити в армії, льотчиця Марина Раскова звернулася безпосередньо до Й. Сталіна з ініціативою створення

жіночих авіаційних військових формувань. У жовтні 1941 року Сталін видав таємний декрет, яким уповноважив Раскову сформувати три жіночі авіапалки. Вона негайно розпочала реалізацію цього завдання. У результаті були створені 586-й винищувальний, 587-й бомбардувальний і 588-й нічний бомбардувальний авіаційні полки. Серед них лише 588-й полк упродовж усієї війни залишався суто жіночим військовим формуванням (Шайде, 2015, с. 83). Результати бойової діяльності жінок-льотчиць викликали повагу й подив сучасників, оскільки вони демонстрували високий професіоналізм і витривалість, успішно виконуючи складні бойові завдання, з якими не завжди могли впоратися навіть окремі чоловіки-військовослужбовці (Пістоленко, 2018, с. 169). У роки війни була створена окрема жіноча добровольча стрілецька бригада; окремий жіночий запасний стрілецький полк; центральна жіноча школа снайперів; окрема жіноча рота морських піхотинців (Козлов, 1985, с. 269). У частинах і підрозділах укомплектованих переважно жінками складалися найбільш сприятливі з моральної точки зору умови. Ізолювані від чоловіків, вони рідше стикалися з сексуальними домаганнями, грубістю та неповагою з боку військовослужбовців чоловічої статі.

Війна пришвидшила процеси емансипації. Під час радянсько-німецької війни жінки вперше масово отримали доступ до військових професій, які раніше вважалися виключно чоловічими. Щодо чисельності жінок в Червоній армії, то цифри дещо різняться. Дослідниця К. Шайде зазначає, що впродовж Другої світової війни в лавах Червоної армії проходили військову службу близько 1 млн жінок. Найчисельніше вони були представлені у військах протиповітряної оборони, де служило приблизно 250 тис. військовослужбовиць. Водночас жінки переважно обіймали нижчі військові посади та мали обмежені можливості для кар'єрного зростання і здобуття вищих військових звань (Шайде, 2015, с. 80). Загальна кількість жінок, які проходили службу у складі фронтових формувань Червоної армії, становила близько 800 тисяч осіб, серед яких приблизно 127 тисяч були представницями України (Герасимов, 2000, с. 443).

Період Другої світової війни став переломним у формуванні сучасних гендерних ролей. Масова мобілізація чоловіків до армії спричинила необхідність залучення жінок до сфер, які традиційно вважалися «чоловічими». Жінки служили в армії як медики, зв'язківці, снайперки та льотчиці, які брали безпосередню участь у бойових операціях, зенітниця та кулеметниця, що обороняли стратегічні об'єкти. Відомими прикладами є жінки-снайпери, зокрема Л. Павличенко, які демонстрували високу ефективність у боях. Хоча більшість жінок не займала командних посад, їх внесок був критично важливим для функціонування армії.

«...мотиви майбутньої участі жінок у війні не обмежуються досвідом мобілізаційних практик. Важливу роль відігравали також патріотичні міркування або сімейні обставини. Проте частковий успіх радянських гендерних стратегій та їхня роль у створенні нових сфер застосування жіночої праці, поза сумнівом, мали важливий вплив на характер та масштаби цієї участі» (Кобченко, 2015, с. 78).

Жінки воювали нарівні з чоловіками. Багато з них опанували найважчі військові спеціальності. Близько 20 жінок стали танкістками, серед них Є. І. Кострикова – командир танкового взводу, а наприкінці війни – командир танкової роти. Молодший лейтенант Л. В. Литвяк – найрезультативніша жінка-винищувачка, яка особисто збила 11 ворожих літаків до своєї загибелі 1 серпня 1943 року. Снайпер Людмила Павличенко знищила 309 солдатів і офіцерів противника, серед них 36 снайперів. На таких прикладах керівництво країни та військове командування будували роботу з підбадьорення населення. Нагородження жінок широко висвітлювалися в газетах, підкреслюючи тим самим народний характер боротьби проти ворога. За рішенням Й. Сталіна снайперку Л. Павличенко включили до складу радянської делегації в 1942 році до США та Канади, щоб показати своїх героїв і переконати західних союзників відкрити другий фронт (Тишкевич, 2025).

Після завершення війни відбулося часткове повернення до традиційних ролей. Колишня комісарка полку нічних бомбардувальників Ракобольська у своїх спогадах описувала процес повернення до мирного цивільного життя: «Я прагнула залишитись в армії. Я хотіла вступити до Військової академії імені Жуковського, мій [майбутній] чоловік у той час працював там асистентом і мав допомогти мені. Я написала листа та надіслала його адміністрації. У відповіді йшлося: жінкам не місце в армії...» (Шайде, 2015, с. 85–86).

Незважаючи на залучення жінок до Червоної армії в роки війни, їхня участь розглядалася радше як тимчасова потреба воєнного часу, а не як основа для подальшої професійної військової діяльності. Навіть значні бойові заслуги та державні нагороди не забезпечували жінкам рівних можливостей для кар'єрного зростання у збройних силах. Війна не призвела до трансформації гендерних уявлень: військова сфера й надалі залишалася переважно чоловічим простором (Шайде, 2015, с. 86).

Державна гендерна політика в роки Другої світової війни мала прагматичний характер, оскільки була направлена на забезпечення ефективності ведення бойових дій. Держава розробила гендерну політику, засновану на подвійних стандартах. Так, жінок підтримували та

.....
заохочували лише тоді, коли вони були потрібні державі. Однак соціальні зміни стали незворотними – жінки отримали більший доступ до освіти та ринку праці.

Сучасна російсько-українська війна (особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року) демонструє інший підхід до гендерної політики. За умов масової мобілізації та обмеженості людських ресурсів відбулася переоцінка ролі жінок у військовій сфері: визначальними чинниками ефективності оборони стали не гендерні характеристики, а професійні якості та готовність до проходження служби. Ця трансформація знайшла відображення у державній політиці щодо залучення громадян до оборонної сфери.

У 2016 р. в ЗСУ було розширено перелік військових спеціальностей для жінок. А у 2018 р. Верховна Рада ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у ЗСУ та інших військових формуваннях». Завдяки цим змінам жінки отримали можливість обіймати бойові посади у війську, зокрема гранатометниці, снайперки, артилеристки та інші. До запровадження цих змін жінкам були доступні переважно небойові військові спеціальності, такі як зв'язківець, водій, кухар та інші. І. Автушенко зазначила, що на законодавчому рівні спостерігається прогрес в інтеграції жінок на військовій службі, але на практиці ці норми мають лише декларативний характер..., і часто процес навчання та служби супроводжується додатковим навантаженням, оскільки для здобуття професійного визнання їм доводиться працювати значно більше, ніж чоловікам (Автушенко, 2023, с. 287–288). У 2021 році назву Дня захисника України було змінено на День захисників і захисниць України – державне свято України, яке відзначають 1 жовтня.

Після російської агресії у 2014 р. та повномасштабного вторгнення у 2022 р. кількість жінок у ЗСУ різко зросла: вони активно долучалися до війська, добровольчих батальйонів і волонтерського руху. Тобто жінки гостро реагували і реагують на загрози державі і на воєнну агресію (Скібіцька, 2022).

Наразі в Україні також важливу роль відіграє патріотичний наратив. Участь жінок у війні сприймається як прояв громадянської відповідальності, боротьби за незалежність і свободу. Медіа та суспільство дедалі більше визнають внесок жінок у перемогу.

У березні 2022 року Міністерство оборони України нормативно закріпило можливість проходження жінками служби у всіх видах військових формувань, включно з бойовими підрозділами спеціального призначення, артилерією, танковими військами, авіацією, морською піхотою, десантними підрозділами та військами радіоелектронної боротьби. Від початку повномасштабного вторгнення військовослужбовиці виконують широкий спектр завдань: беруть участь у бойових операціях, керують підрозділами, займаються підготовкою військових, надають медичну допомогу та обіймають командні посади.

На 1 січня 2025 року в ЗСУ військову службу проходили понад 70 тисяч жінок, 5 500 з яких служили на бойових позиціях (Кінша, 2025). Сучасний рівень залучення жінок до ЗСУ є одним із найвищих показників у Європі. Частка жінок у складі ЗСУ становить близько 25%, що свідчить про суттєву трансформацію ролі жінок у військовій сфері.

За інформацією Міністерства оборони України, під час війни чисельність жінок серед військовослужбовців щороку збільшується на 10–15%, найбільше їх залучено до медичної, логістичної, аналітичної та бойової діяльності (Жінки в армії ЗСУ, 2025). Підрозділи з високим відсотком жінок показують на 15% нижчий рівень конфліктів, завдяки кращій комунікації та емпатії (Висоткіна, 2025).

Протягом останніх років в Україні запроваджено військові стандарти, що гарантують рівні права жінок і чоловіків на військовій службі. Сьогодні жінки можуть проходити службу більш ніж за 100 військовими спеціальностями, обіймаючи як штабні посади, так і посади командирів підрозділів.

Питання мобілізації жінок у 2026 році й надалі залишається предметом суспільної уваги. Відповідно до чинного законодавства, обов'язковому військовому обліку підлягають лише жінки, які мають медичну, фармацевтичну або іншу спеціальність, визначену як критично важлива. Для інших категорій жінок постановка на військовий облік є добровільною. Таким чином, держава створює можливості для проходження військової служби жінками, не запроваджуючи обов'язкової мобілізації для більшості з них.

Ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 1992 року (в редакції від 2024 року) визначає рівність прав і гарантій під час мобілізації незалежно від статі, але з урахуванням професійних потреб армії (Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», 1992).

Підходи до забезпечення гендерної рівності у Збройних Силах України узгоджуються із загальнодержавною гендерною політикою та спрямовані на гарантування рівних прав і можливостей для всіх військовослужбовців незалежно від статі. Водночас у військовій сфері все ще простежуються окремі прояви гендерного дисбалансу, характерні для українського

суспільства загалом. Насамперед це стосується кар'єрного зростання жінок, їхнього доступу до професійної освіти, підвищення кваліфікації та можливостей для службового просування (Прокопій, 2023).

Позитивною рисою сучасної системи військової служби є відсутність дискримінації жінок у питаннях грошового забезпечення, що вигідно відрізняє її від цивільного ринку праці, де досі спостерігається гендерний розрив в оплаті праці. Розмір грошового забезпечення військовослужбовців визначається законодавчо встановленою тарифною сіткою та залежить від військового звання, вислуги років та умов проходження служби. Тому випадки вищого рівня грошового забезпечення серед чоловіків-військовослужбовців пояснюються не статеву ознакою, а об'єктивними чинниками, що пов'язані з вислугою років, військовим званням та посадою. Війна стала важливим чинником прискорення процесів подолання гендерної нерівності у Збройних Силах України. Визначальним критерієм стала професійна компетентність та внесок кожного військовослужбовця у захист держави, незалежно від статі. Крім того, з 2014 року постійно зростає кількість жінок, які мають бойовий досвід, що сприяє зміцненню їхніх позицій у війську. Водночас проблема гендерної нерівності в ЗСУ залишається актуальною. Її подолання потребує комплексного підходу, який передбачає як створення командуванням належних умов для проходження служби жінками та забезпечення рівних можливостей для професійного розвитку, так і активну позицію самих військовослужбовиць щодо реалізації та захисту своїх прав і можливостей (Прокопій, 2023).

Висновки. Порівняльний аналіз показує, що гендерна політика зазнає суттєвих змін під впливом воєнних конфліктів. Якщо під час Другої світової війни ці зміни мали переважно тимчасовий характер, то сучасна російсько-українська війна сприяє закріпленню гендерної рівності на державному рівні з дотриманням міжнародних стандартів.

Залучення жінок до військової служби під час Другої світової та російсько-української війн є результатом поєднання об'єктивних потреб держави та глибоких суспільних змін. Якщо в роки Другої світової війни це було радше вимушеним кроком через нестачу ресурсів, то сьогодні участь жінок у війні дедалі більше ґрунтується на принципах рівності, свідомого вибору та професіоналізму. Присутність жінок у ЗСУ трансформує не лише армію, а й суспільство загалом. Вони стають прикладом для дівчаток, які тепер мріють не лише про мирні професії, а й про захист Батьківщини.

Отже, війна не лише руйнує соціальні структури, але й створює умови для їх трансформації, зокрема у сфері гендерних відносин. Подальші дослідження мають бути спрямовані на оцінку довгострокових наслідків цих змін для українського суспільства.

Фінансування. Автори не отримували фінансової підтримки для дослідження та публікації цієї статті.

Джерела та література:

- Автушенко, І.** (2016). Забезпечення соціально-правового захисту військовослужбовців-жінок Збройних Сил України (1991 – 2011 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*, (1), 1. 87–91.
- Автушенко, І.** (2025). Зміна гендерних ролей в умовах війни: роль жінок в українському війську та суспільстві. *Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи*. Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції (23 травня 2025 р.). Київ: Наукова столиця. 8–10.
- Автушенко, І. Б.** (2023). Розширення прав жінок-військовослужбовиць в умовах російсько-української війни. *Гендерна політика в умовах воєнного стану: правовий вимір*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (15 червня 2023 р.). Одеса: Видавництво «Юридика». 285–288.
- Алексієвич, С.** (2016). У війни не жіноче обличчя. Харків: Віват, 400 с.
- Андресюк, Б. П.** (ред.). (2011). Актуальні проблеми Гендерної політики у Збройних Силах України. Навчально-методичний посібник. Київ: НДЦ ГП ЗС України. 112 с.
- Вавілова, Н. В.** (2016). Гендерні трансформації у Збройних силах України (1991 – 2011 рр.). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 20.02.22 – Військова історія. Київ: Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. 232 с.
- Верхотурова-Коновалова, М., Козлова, Ю.** (укладачі) (2023). Гендерна політика в умовах воєнного стану: правовий вимір: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції 15 червня 2023 р. Науково-дослідний інститут публічного права. Одеса: Видавництво «Юридика», 346 с.
- Висоткіна, А.** (2025). Скільки відсотків жінок у Збройних Силах України: актуальна статистика 2025 року. URL: <https://davnyhalych.com.ua/skilky-vidsotkiv-zhinok-u-zbrojnyh-silah-ukrayiny-aktualna-statystyka-2025-roku/>

- Герасимов, І. О. (ред.) (2000). *Безсмертя. Книга Пам'яті України 1941 – 1945*. Київ: Пошуково видавниче агентство «Книга Пам'яті України». 994 с.
- Жінки в армії ЗСУ. (2025). URL: <https://www.blue-bird.tech/news/zhinki-v-armiyi-zsu/>
- Zalietok, N. (2022). Coverage Of British Women's Military Service in the Newspapers of the USSR and Soviet Women's Military Service in British Periodicals of 1941–1945: General Comparative Characteristic. *Scientific Papers of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University Series History*, 38, 98-105. <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2021-38-98-105>
- Залєток, Н. (2022b). *Жінки на військовій службі у Великій Британії та СРСР у роки Другої світової війни*. Київ: ПФ «ПП «Фоліант», 432 с.
- Кінша, Д. (2025). У Міноборони розповіли, скільки жінок служать в ЗСУ. URL: <https://suspilne.media/965741-u-minoboroni-rozpovili-skilki-zinok-sluzat-v-zsu/>
- Кобченко, К. (2015). Жінки як військовий ресурс тоталітарної влади: радянські гендерні стратегії передвоєнного часу. *Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства*: зб. наук. праць. Київ : ТОВ «АРТ КНИГА». 61–78.
- Козлов, М. М. (ред.). (1985). *Великая Отечественная война, 1941 – 1945*. Энциклопедия. Москва: Сов. энцикл. 831 с.
- Мандельштам, Ю. И. (ред.). (1956). Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938 г. – июль 1956 г. Москва: Государственное издательство юридической литературы. 530 с.
- Пістоленко, І. О. (2018). Жінки в армії і на війні: воєнні шляхи і доля льотчиці Наталії Федорівни Меклін (Кравцової). *Сторінки історії*. (46). 163–176. <https://doi.org/10.20535/2307-5244.46.2018.136740>
- Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. (1992). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
- Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях: Закон України від 6 вересня 2018 року № 2523-VIII (2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text>
- Прокопій, Д. (2023). Гендерна рівність у ЗСУ після повномасштабного вторгнення РФ в Україну. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/henderna-rivnist-u-zsu-pislya-povnomasshtabnoho-vtorhnennya-rf-v-ukrayinu>
- Скібіцька, Ю. (2022). Жінки на війні. Проблеми бійчинь ЗСУ після повномасштабного вторгнення. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/dosvidy-viyny/zhinky-na-viyni-problemy-biychyn-zsu.html>
- Тишкевич, М. (2025). Людмила Павличенко – «леді смерть» зі снайперською гвинтівкою. *Український інтерес*. 12 липня. URL: <https://uain.press/blogs/lyudmyla-pavlychenko-ledi-smert-zi-snajperskoju-gvyntivkoju-1059207>
- Філіпенко, Н., Лукашевич, С. (2025). Жінки у війську в історичному та гендерному контексті. *Пропілеї права та безпеки*. (8). 165–172. <https://doi.org/10.32620/pls.2025.8.40>.
- Шайде, К. (2015). «Сталінські соколиці»: радянські жінки-льотчиці у Червоній армії під час Другої світової війни. *Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства*: зб. наук. праць. Київ: ТОВ «АРТ КНИГА». 79–86.

References:

- About Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Ensuring of Equal Rights and Opportunities for Women and Men During Military Service in the Armed Forces of Ukraine and Other Military Formations (2018): *Zakon Ukrainy vid 6 veresnia 2018 roku № 2523-VIII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text> [in Ukrainian].
- About the Military Duty and Military Service: *Zakon Ukrainy vid 25 bereznia 1992 roku № 2232-XII*. (1992). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> [in Ukrainian].
- Aleksievich, S. (2016). *War Does Not Have a Woman's Face*. Xarkiv: Vivat, 400 p. [in Ukrainian].
- Andresiuk, B.P. (2011). *Current Issues in Gender Policy within the Armed Forces of Ukraine*. Navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv: NDTs HP ZS Ukrainy. 112 p. [in Ukrainian].
- Avtushenko, I. (2016). Ensure of the social and legal protection of female soldiers of the Armed Forces of Ukraine (1991 – 2011). *Scientific Issues Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series: History*, (1), 1. 87–91. [in Ukrainian].
- Avtushenko, I. (2023). Expanding the rights of female service members amid the Russia-Ukraine war. *Gender Policy Under Martial Law: The Legal Dimension: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. Research Institute of Public Law. Odesa: Yuridika Publishing House. 285–288. [in Ukrainian].

- Avtushenko, I.** (2025). Changing Gender Roles in Wartime: The Role of Women in the Ukrainian Military and Society. *History, Culture, and Memory from a Scientific Perspective: Current Status and Prospects*. Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference (May 23, 2025). Kyiv: Scientific Capital. 8–10. [in Ukrainian].
- Filipenko, N., Lukashevych, S.** (2025). Women in the military in a historical and gender context. *Propylaea of Law and Security*. (8). 165–172. <https://doi.org/10.32620/pls.2025.8.40>. [in Ukrainian].
- Herasymov, I. O.** (ed.). (2000). *Immortality. The Book of Remembrance of Ukraine, 1941 – 1945*. Kyiv: «Book of Ukraine's Memory» Research and Publishing Agency, 994 p. [in Ukrainian].
- Kinsha, D.** (2025). The Ministry of Defense has revealed how many women serve in the Armed Forces of Ukraine. URL: <https://suspilne.media/965741-u-minoboroni-rozpovili-skilki-zinok-sluzat-v-zsu/> [in Ukrainian].
- Kobchenko, K.** (2015). Women as a Military Resource of Totalitarian Power: Soviet Gender Strategies in the Prewar Period. *Zhinky Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy u Druhii svitovii viini: henderna spetsyfika dosvidu v chasy ekstremalnoho nasyistva*: zb. nauk. prats. Kyiv: TOV «ART KNYHA». 61–78. [in Ukrainian].
- Kozlov, M. M.** (ed.). (1985). *The Great Patriotic War, 1941–1945*. Entsiklopediya. Moskva: Sov. entsikl, 831 p. [in Russian].
- Mandelshtam, Yu. I.** (ed.). (1956). Collection of Laws of the USSR and Decrees of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR. 1938 – July 1956. Moscow: State Publishing House of Legal Literature, 530 p. [in Russian].
- Pistolenko, I. O.** Women in the Army and in the War: the War Paths and the Fate of the Pilot Natalia Fedorivna Meklin (Kravtsova). *History pages*. (46). 163–176. <https://doi.org/10.20535/2307-5244.46.2018.136740> [in Ukrainian].
- Prokopi, D.** (2023). Gender Equality in the Armed Forces of Ukraine Following Russia's Full-Scale Invasion of Ukraine. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/henderna-rivnist-u-zsu-pislya-povnomasshtabnoho-vtorhennnya-rf-v-ukrayinu> [in Ukrainian].
- Shayde, K.** (2015). «Stalin's Falcons»: Soviet Female Pilots in the Red Army During World War II. *Women of Central and Eastern Europe in World War II: Gender-Specific Aspects of Experience in Times of Extreme Violence: Collection of Scientific Papers*. Kyiv: «ART KNYHA». 79–86. [in Ukrainian].
- Skibitska, Y.** (2022). Women at War. Challenges Facing Female Soldiers in the Armed Forces of Ukraine Following the Full-Scale Invasion. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/dosvidy-viyny/zhinky-na-viyni-problemy-biychyn-zsu.html> [in Ukrainian].
- Tishkevich, M.** (2025). Lyudmila Pavlichenko – «Lady Death» with a sniper rifle. *Ukrainian Interest*. 12 July. URL: <https://uain.press/blogs/lyudmyla-pavlychenko-ledi-smert-zi-snajperskoyu-gvyntivkoyu-1059207> [in Ukrainian].
- Vavilova, N. V.** (2016). Gender transformations in the Armed Forces of Ukraine (1991 – 2011). Dissertation for the degree of Candidate of Historical Sciences: 20.02.22 – Military History. Kyiv: Ivan Chernyakhovsky National Defense University of Ukraine, 232 p. [in Ukrainian].
- Verkhoturova-Konovalova, M., Kozlova, Yu.** (compilers) (2023). Gender Policy Under Martial Law: The Legal Dimension: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, June 15, 2023. Research Institute of Public Law. Odesa: Yuridika Publishing House, 346 p. [in Ukrainian].
- Vysotkina, A.** (2025). What percentage of the Ukrainian Armed Forces is made up of women: current statistics for 2025. URL: <https://davniyhalych.com.ua/skilky-vidsotkiv-zhinok-u-zbrojnyh-sylah-ukrayiny-aktualna-statystyka-2025-roku/> [in Ukrainian].
- Women in the Ukrainian Armed Forces.** (2025). URL: <https://www.blue-bird.tech/news/zhinki-v-armiyi-zsu/> [in Ukrainian].
- Zalietok, N.** (2022a). Coverage Of British Women's Military Service in the Newspapers of the USSR and Soviet Women's Military Service in British Periodicals of 1941–1945: General Comparative Characteristic. *Scientific Papers of the Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University Series History*, 38, 98–105. <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2021-38-98-105> [in Ukrainian].
- Zalietok, N.** (2022b). *Women in Military Service in Great Britain and the USSR During World War II*. Kyiv: PF «PP «Foliant», 432 p. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 06.04.2026

Схвалено до друку / Accepted: 10.06.2026